

El moviment de renovació educativa a Mallorca (1900-1936).

Aportacions per a un model del seu estudi

ntenem per escola nova un moviment que, en el si de la pedagogia, es distingeix per una sèrie d'elements de divers i ampli significat. En primer lloc, parlar d'escola nova o —com als països de llengua catalana— de moviment de renovació educativa és referir uns sistemes o unes pràctiques pedagògiques fonamentats en l'activisme, o sia, en l'activitat del nin.

Això és important perquè a partir d'aquí podem extreure un grapat de conseqüències i significacions. Per exemple, si el nin és actiu a l'escola, és que es pot moure, o sia, adquireix independència, fins i tot llibertat de moviment, d'acció. Amb això es romp el monopoli del mestre, per la qual cosa l'escola es converteix en un reducte democràtic que educa en i per a la democràcia.

Innovació, renovació metodològica, fonamentada en l'activitat i en el protagonisme de l'infant, implica a la vegada la ruptura dels vells esquemes polítics de l'escola (autoritarisme), ara canviats pel sentit democràtic de les relacions i de la convivència. Al mateix temps això suposa educar acuradament, d'acord amb el tarannà del nin i la seva forma de ser, per la qual cosa, l'estudi científic —psicopedagògic— del nin i en general de tota la qüestió educativa es farà també palès en el si de la renovació. Doncs bé, en aquest petit article no s'intentarà pas fer una crònica de la nostra renovació, sinó donar un esquema bàsic per tal d'iniciar-ne l'estudi de forma global, per no dir

completa. Això significa que les pàgines que seguiran s'han de veure més com un exercici metodològic que no pas com una altra cosa.

En aquest sentit farem dues grans divisions. Per una part, atenent el desenvolupament pedagògic, distingirem entre pràctiques renovadores i mètodes renovadors (o mètodes d'autor); per l'altra, i en un pla més polític i institucional, plantejarem els elements oficialitzants de la nostra renovació, tot distingint els dels reproductors. Crec que aquestes variables poden servir d'acurat esquema metodològic per tal d'investir l'estudi de la nostra renovació educativa.

1. Les pràctiques renovadores inicials

El moviment de renovació educativa, com qualsevol fenomen històric, és fruit de tota d'una sèrie de fenòmens i va assolint la seva identitat mitjançant processos evolutius i de construcció permanent. Tanmateix, no hi ha gairebé res que sorgeixi de sobte. L'evolució cultural dels homes és, si més no, una continuïtat de fenòmens que, superant-se a si mateixos, arriben a la constitució dels fets i fins i tot de les etapes històriques. Doncs bé, a la història de l'educació, i més en el tema que és objecte del nostre interès, succeeix exactament el mateix. Fins a tal punt és cert el que diem que, de fet, la renovació educativa és fruit, per una banda, de l'obra teòrica i pràctica de l'obra de Pestalozzi (1746-1827), i per l'altra,

de l'evolució de les seves idees i de les aplicacions que se'n varen anar fent en el context de l'escola al llarg del segle XIX. Com hem dit a la introducció, la renovació serà un fet quan el fet educatiu es desenvolupi mitjançant l'activitat dels alumnes. A Mallorca, les primeres manifestacions de caire actiu es manifesten per la pràctica de la gimnàstica i l'educació física; per les colònies escolars, promocionades indubtablement pel corrent higienista; pels treballs manuals; pels passeigs i sortides escolars; per la pràctica del dibuix a l'escola, entre altres accions protagonitzades pels alumnes.

Doncs bé, aquestes pràctiques escolars que hem esmentat es varen anar introduint el darrer quart del segle XIX; les experiències institucionistes de Pollença i de Palma són una bona mostra del que diem. Al mateix temps i a Menorca el mestre Benejam retraduïa a la seva escola de Ciutadella totes aquestes pràctiques, i a Mallorca fonamentalment a partir de 1893, després d'un viatge que el dugué fins a Suïssa, el mestre Miquel Porcel i Riera establia a Mallorca un model de renovació educativa que, bé pel seu exemple o per la influència que com a regent de l'Escola de Pràctiques de la Normal de Palma exercia sobre els futurs mestres, es perllongà al llarg del segle XX.

Així doncs, hi ha uns punts d'origen que s'endinsen en el segle XIX, però que a partir de la nova centúria i amb les aportacions d'uns mestres de gran vàlua, aniran arrelant en un gran nombre d'escoles.

D'aquesta manera, homes com Daviu, Horrach, Rosselló, Comas, Terrades, Fornaris... inicien al segle XX una pràctica escolar que té en compte models d'innovació, d'ensenyament actiu, que, si bé eren originaris del segle XIX, assumirien ara el paper protagonista, una generalització significativa. Efectivament, i ja des de la primera dècada del segle XX, no és d'estranyar que a les nostres escoles els nins vagin descobrint el seu entorn (com els alumnes del mestre Antoni Juan, de la segona Escola Pública de Maó), practiquin ja de forma generalitzada l'educació física i que l'Ajuntament de Palma se sumi a la Diputació en l'organització de les colònies escolars (tant per a nins com per a nines), o que sigui normal que en un bon esplet d'escoles sigui costum la pràctica dels treballs manuals.

Com a conseqüència d'aquest ambient, les escoles van constituint els seus propis museus escolars com a fruit d'arreplegar restes i objectes d'interès trobats a les sortides; d'aquesta manera, els centres escolars es va fent amb uns materials que d'altra manera no s'haguessin pogut aconseguir i són de veritable utilitat didàctica.

De tota manera, la gran aportació d'aquests moments serà l'aplicació per primera vegada dels mitjans audiovisuals a les escoles mallorquines; així, l'Ajuntament de Palma, per una banda, patrocinant sessions de cinema escolar al voltant de 1906, i la pràctica sempre innovadora del mestre Jaume Fornaris i Taltavull, que per la mateixa època, a Son Servera, motivava els alumnes amb daguerreotips, són sens dubte un clar exemple de la nostra afirmació.

Tanmateix, aquests primers anys no sols la pràctica sinó també l'anàlisi teòrica es posen al servei de la renovació. M. Porcel, amb l'estudi sobre l'analfabetisme, o Gabriel Comas, amb el llibre *Reformas urgentísimas en la primera enseñanza*, feien palesa la necessitat del canvi escolar. Així mateix l'Ajuntament de Palma iniciava els tràmits per tal de

construir a Ciutat la primera escola graduada... En aquest context i pels articles que els mestres illencs anaven publicant a la seva revista, *El Magisterio Balear*, els fonaments de la pedagogia social i de la psicopedagogia són ja de coneixement comú.

Així, tant des de la pràctica com des de la teoria educativa a Mallorca, i des de principi de segle, es van introduint experiències i idees del tot arrelades a l'esperit innovador. Idees que, malgrat que fossin superades en temps posteriors per pràctiques concretes més avançades, no poden ser menyspreades perquè tanmateix hi trobam tot l'esperit innovador de l'escola nova. Per altra part, aquest tipus d'experiències, que es perllongaran al llarg del segle XX —per la qual cosa conviuran amb altres formes més innovadores d'activisme—, conformaran sempre i a qualsevol indret els mínims necessaris per tal que una experiència escolar pugui ser considerada com a renovadora.

2. La recepció dels mètodes d'autor

Dins la bibliografia pedagògica el que més ha transcendit de l'anomenada escola nova són els que ben bé podríem anomenar mètodes d'autor; fins a tal punt és així que per la majoria de mestres i pedagogs parlar de renovació educativa és, si més no, referir-se a autors com Montessori, Decroly, Claparède, Freinet..., que, mitjançant la seva obra construïren sistemes complets d'educació escolar, i donaren lloc, doncs, a mètodes unitaris, propis, que donaven unitat i coherència a tota la pràctica escolar.

La nostra opinió, que ja hem volgut reflectir a l'apartat anterior, és que la renovació educativa comença per pràctiques escolars de caire parcial, és a dir, que no ocupen tota l'activitat escolar. Per tant, el fet que es faci una classe de treballs manuals, o que es dediqui un temps, malgrat que només sigui d'unes hores cada setmana, a la pràctica de la gimnàstica, al joc lliure, al dibuix espontani, o que un cop l'any es desenvolupin colònies

escolars, ens permet, sense cap mena de dubte, parlar de renovació educativa. El que passa és que el sorgiment dels mètodes d'autor suposa la maduresa de la renovació, i potser per això és el més conegut arreu.

A Mallorca, la introducció de sistemes d'escola nova té lloc al llarg de la segona dècada del segle XX, i tindrà continuïtat, fonamentalment en temps de la Segona República, puix els anys vint, i amb la Dictadura de Primo de Rivera, la qüestió escolar no estarà per a gaire innovacions. D'aquesta manera, la primera notícia que tenim a l'illa sobre aquesta qüestió es refereix a la pedagogia de Maria Montessori; es tracta d'un article del metge republicà Pere Pujol, andritxol i fundador del setmanari *Andraig*, on trobam la primera font mallorquina referida a un mètode d'autor.

Aquest fet s'ha de veure compatible, tal com hem dit, amb la continuïtat de les pràctiques específiques i parcials fins ara esmentades, que fins i tot s'aniran perfilant i millorant aquests anys. Així, el mestre de Lluçmajor Rufino Carpena donarà a llum una revista desenvolupada en gran part pels seus propis alumnes —*El Educacionista*—, que és un brillant exemple que també es podia fer activisme sense aplicar contínuament un mètode d'autor.

Ara bé, la implantació per primera vegada d'un sistema educatiu de caire integrador sols tindrà lloc el setembre de 1914 a les escoles de Santa Catalina i de l'Arenal, de Palma, com a fruit de l'estada a la primera Escola d'Estiu, que es desenvolupà al Principat a l'agost del mateix any, de dues mestres mallorquines que foren becades per l'Ajuntament de Palma. Efectivament, a l'Escola del Bosc, el 1914, Rosa Sensat i Eladi Homs iniciaven la primera experiència d'Escola d'Estiu, que després, de la mà d'Alexandre Galí, es perllongaria —excepte l'etapa de la primera Dictadura de Primo de Rivera— fins a la Guerra Civil de 1936. Doncs bé, en aquella primera ocasió es va dictar un curs sobre el

mètode Montessori, que serví perquè les mestres Estaràs i Cañellas, de Palma, aplicassin després, a les seves respectives escoles, els principis de la doctora italiana.

A partir d'aquí, el pare català Casulleres, de l'orde de Sant Vicenç de Paül, al col·legi de la Missió de Palma, implantava, al voltant de 1916, un cop més el mètode de Montessori, que anys després estendrien les monges de la Missió, de la Caritat i escolàpies arreu de Mallorca: Sòller, Inca, Manacor... són, per ara, indrets que foren testimonis de l'aplicació de la pedagogia montessoriana.

També per aquests anys, trobam influències de l'escola nova anglesa —fonamentalment a Carpena— i també a partir de 1912, un intent de consolidar un model més o menys propi d'escola nova mallorquina, si bé prou influenciat per la pedagogia renovadora italiana (fonamentalment l'escola serena d'Agno). Fem referència al projecte que s'anomenà *la escuela bella*, originari, segons el meu parer, de Gabriel Capó, germà de l'inspector, i bibliotecari de l'associació de mestres de les Balears, home de vasta cultura pedagògica i que en gran mesura influí pedagògicament en el seu germà Joan, el reconegut inspector, que més aviat tenia vocacions literàries que no pas pedagògiques. Experiència aquesta que anys després a Artà va voler establir el mestre Andreu Ferrer.

En canvi, l'altre pedagog important d'aleshores, Ovidi Decroly, fou conegut més tard. No tenim encara una data concreta del moment en què fou introduït a Mallorca, però sí que sabem un parell de fets que ens poden ajudar a ajustar la data en què començà a ser conegut. És ben segur que en el viatge que varen fer els mestres Gabriel Comas i Bartomeu Terrades per Europa el 1911 no el varen conèixer, malgrat les possibilitats que en tingueren, puix el mètode Decroly ja s'aplicava arreu (els mestres mallorquins encara es fixaren, com a gran novetat, en el mètode Froebel, que havien aplicat els insti-

tucionistes mallorquins el 1883!). Al contrari, sembla que el concixement de Decroly a Mallorca és degut més a l'arribada dels professors de la Normal, formats a l'Escuela Superior de Magisterio de Madrid, com també a l'arribada de l'inspector Capó, a partir de 1915. Malgrat tot, el que sí que podem donar per segur és que Decroly s'explica a la Normal de Palma el 1918. Aquest coneixement del pedagog belga que té el professorat encarregat de la formació dels mestres farà que, a Mallorca, el de Montessori es converteixi en el mètode típic de les escoles privades, i el de Decroly, més aviat en el de les escoles públiques, malgrat l'experiència de l'escola Decroly de Campanet, que fins i tot s'atreu amb experiències de coeducació.

Per tenir concixement d'altres mètodes d'autor cal ja endinsar-nos en la dècada dels anys vint, ocupada, com hom sap, políticament, per la Dictadura de Primo de Rivera. Efectivament, serà amb l'adveniment de la Segona República quan una minoria de mestres mallorquins aplicaran experiències metodològiques del tot noves entre nosaltres. En aquest sentit cal aturar-nos en l'any 1932, puix serà el primer en què el mestre Llorenç Duran, de Sencelles, experimentarà amb el mètode de projectes, realment complex, pedagògicament parlant, i que, com hom sap, és originari dels Estats Units, i més concretament molt apropat a la pedagogia de J. Dewey; també és per aquests mateixos anys que mestres mallorquins començaran a practicar el mètode Freinet, originari del mestre francès del mateix nom, que representa arreu la pràctica pedagògica ideològicament més esquerrana de les aplicades a l'Illa. La vinculació d'aquest autor al Partit Comunista Francès ens estalvia majors comentaris.

Sembla que, a Mallorca, Freinet serà aplicat per primera vegada pel mestre alacantí arrelat a l'Illa Teodor Tarrès, que havia estat director de l'Escola d'Alaró i que el 1932 era el responsable de l'Escola de Can Pastilla. La implicació de Tarrès en el

moviment freinetista, així com el fet que assistís als congressos Freinet, estan refrendats per la publicació d'un treball seu a la revista *Colaboración*, òrgan del freinetisme a Espanya. Rosselló Gil, de la Graduada de Llevant, a Palma, Miquel Deyà, a Consell, i el mestre Rosselló, a l'escola de Sant Joan, serien els mestres mallorquins que, amb o sense implicacions ideològiques, iniciarien en llurs escoles pràctiques freinetistes.

3. L'oficialització de la renovació a les Illes

En el context de l'ambient que relata hi va haver dues variables que consolidaren o varen intentar consolidar oficialment la pedagogia renovadora a l'Illa. Faig referència a dues institucions molt diferents però de clara influència sobre el magisteri illenc, a saber, l'Escola Normal, com a formadora inicial dels mestres, i la Inspecció d'Ensenyament Primari, òrgan orientador i a la vegada formador dels mestres en exercici. D'aquesta manera, amb la conversió a la renovació d'ambdues institucions, el magisteri mallorquí assolí uns reforços i punts de guiatge que sens dubte li facilitaven endinsar-se en el món de la renovació pedagògica.

El miracle de l'oficialització de la renovació educativa és degut a la influència que sobre la política educativa espanyola, independentment de qualsevol partit, exercia la Institución Libre de Enseñanza de Madrid, primer de la mà de Francisco Giner de los Ríos i, quan morí (1915), del seu successor, Manuel B. Cossío. La ILE havia aconseguit alguns anys enrera (1909) que es creàs l'anomenada Escuela Superior de Magisterio, que, si bé no tenia el grau d'estudis universitaris, sí que era considerada una institució d'ensenyament superior, la funció de la qual era preparar el professorat de les normals i els inspectors espanyols en els darrers corrents científics i ideològics que anava assolint la pedagogia.

Per ingressar en aquesta escola calia ser mestre nacional i haver

exercit almenys dos anys en una escola pública. Hi havia un nombre de places d'ingrés molt restringit, i s'aconseguien mitjançant un examen d'oposició; els estudis tenien una durada de tres anys, i se'n sortia amb plaça. Hi havia dues grans especialitats: la de professor de Normal, que a la vegada se subdividien en professors de lletres, ciències i ensenyaments especials —treballs manuals, gimnàstica...—, i la d'inspector. Els primers alumnes mallorquins que aprovaren l'ingrés foren Joan Capó, després inspector a les Balears, i Francesc Bello, professor de Psicologia a la Normal de Palma, que aprovaren l'ingrés l'any 1911.

Ben prest arribà a la Normal de Palma professorat format a l'esmentada escola, de tal manera que, per adaptar aquests professors de cultura pedagògica realment important i significativa a la formació dels mestres, el ministre Bergamín, l'any 1914, canviava el pla d'estudis de les normals, pujant ara el nivell, i aconseguia, en definitiva, una bona formació professional dels ensenyants, almenys com mai no s'havia tingut fins aleshores. L'arribada, doncs, a la nostra Normal de professores com Mercedes Ussua, Conxa Majano, Rosa Roig, Catalina Vives més tard, o professors com el mateix Bello, que morí molt pocs anys després, Vinyes, Eyralar, o Josep Ensenyat, donarà un nou aire a la formació dels mestres, i sobretot aquests professors tingueren la virtut d'institucionalitzar i fer quotidià el que encara era extraordinari a l'època: la renovació educativa. Des d'aleshores, any rera any sortien de la Normal de Palma un esplet de mestres que, a més, feien les pràctiques amb Miquel Porcel, home que conceixia de primera mà la pedagogia europea del moment i que instava els practicants a aplicar el mètode globalitzador decrolynà.

De tota manera, l'obra de la Normal hauria estat en tot cas anecdòtica si els mestres que en sortien no haguessin tingut després el reforçament innovador al llarg de la seva carrera professional. En aquest sentit, l'arri-

bada a la inspecció de Joan Capó a final de 1915, després d'un any d'exercir a Tarragona, fou, si més no, del tot adient. Capó, format en el mateix context que els professors de la Normal, tenia òbviament el mateix tarannà pedagògic, la qual cosa el conduí, des de la inspecció, a continuar l'obra formativa dels seus companys normalistes. Ben prest organitzà cursos de formació per als mestres, com els que tingueren lloc el 1917 i el 1919, i intentà dur a Mallorca, el 1920, el Congrés Pedagògic Nacional, que indubtablement hauria posat en contacte els mestres mallorquins amb el més florit de la pedagogia espanyola i europea. La reacció catòlica, amb l'Església com a veritable capdavantera, va frustrar l'intent, i pocs anys després (1923) l'arribada de la Dictadura de Primo de Rivera va transformar l'estratègia; aleshores, Joan Capó, i amb ell tota la inspecció, intentarà aconseguir que es construïssin centres escolars adequats a la pràctica de la renovació educativa. D'aquesta forma, i independentment de les escoles ja inaugurades fins aleshores, el 1926 Capó dona forma a un pla de construccions escolars que no deixava cap indret habitat de les Illes sense una escola moderna, ben dotada, arrelada a les necessitats de la renovació educativa.

Detalls com la implicació arquitectònica de les escoles amb l'arquitectura més típicament mallorquina, a manera de missatge educador del medi cap a l'infant, o la construcció d'aquestes en un entorn natural del tot agradable i tranquil, així com l'adaptació a les exigències més higienistes del moment seguien els principis essencials del moviment internacional de l'escola nova. La inspecció ho tenia clar; si es volia integrar l'educació de les Illes dins els moviments renovadors, hi havia d'haver una continuïtat formadora amb la Normal així com la necessària disposició d'uns mitjans a l'abast del professorat per tal que fos possible l'aplicació dels mètodes i de les pràctiques renovadores; en aquest sentit, les construccions escolars que es desen-

voluparen gairebé des de l'arribada de Capó i culminaren amb el pla de 1926, cal que es vegin com la consolidació de la infraestructura necessària per fer el miracle de la renovació educativa a cada escola de les Illes.

Si a tot això afegim el sentit d'arrelament nacionalista que Capó donava a l'educació, ens trobarem des de la inspecció amb un sentit de formació cap als mestres que combinava l'esperit renovador amb la flama de la mallorquinitat. Per Capó, i d'això no n'hi ha cap dubte, es tractava de fer escola, però escola mallorquina, com a única opció d'aconseguir un poble conscient del seu destí, culte i orgullós del seu passat i capaç de construir el seu propi futur.

4. La necessitat de la reproducció: el Museu Pedagògic

Si la Normal i la inspecció institucionalitzaren el moviment de l'escola nova entre nosaltres, que fins aleshores havia estat protagonitzat per l'esperit volitiu i una mica alternatiu del nostre magisteri, es tractava ara de dotar aquesta política d'una certa independència funcional. No es tractava tampoc de constituir una inspecció directiva i dirigista, perquè tanmateix això anava en contra del propi esperit renovador, que era abans de tot fruit del tarannà democràtic dels països que l'havien constituït. La Normal no sols tenia la possibilitat, sinó que tenia el deute, d'anar formant generació darrera generació els joves mestres en el si de l'escola nova, però indubtablement la inspecció no podia constituir un dictat permanent del que havia de ser el magisteri.

És a dir, no sols calia en un primer moment haver institucionalitzat la renovació educativa a casa nostra, sinó que també era necessari —i així doncs, calia instituir— un aparell reproductor que anàs pel seu compte implicant els mestres en els nous corrents. Tan conscient era Capó de tot això, que gairebé acabat d'arribar a les Illes enllestia, ja l'any 1917, un

projecte de Museu Pedagògic, entès com una institució gairebé gestionada pels mestres mateixos i que volia arribar a ser la casa comuna de tots ells. Es tractava de crear, també a imitació del que havia fet la Institución Libre de Enseñanza de Madrid el 1882, quan creà el Museo Pedagógico Nacional, un espai de llibertat per als mestres que servís al mateix temps d'espai de formació i d'element motivador i d'encontre, a fi que es popularitzassin les experiències, les innovacions i els ajuts materials necessaris per fer possible dur a terme aquest nou sentit de la pedagogia que cercava la formació popular de qualitat en el context de la llibertat i de la democràcia.

Doncs bé, el Museu Pedagògic fou un fet el 1918 gràcies als bons quefers de Capó i als ajuts de la Diputació de les Balears, que es va fer càrrec de les despeses. Ubicat en un primer moment a l'edifici de la Misericòrdia, a la plaça de l'Hospital, i més tard, en temps ja de la Segona República, al Consolat de la Mar, el Museu esdevé, passat el temps i als nostres ulls, una institució paradigmàtica pel seu avenç i per la funcionalitat. Dotat d'una esplèndida biblioteca de més de 5.000 volums, rebia revistes pedagògiques angleses, italianes, franceses, belgues i suïsses, tot dedicant-se principalment a la formació i el reciclatge dels mestres en exercici, mitjançant la impartició de cursos i conferències. Dotat els primers anys d'una publicació periòdica pròpia, *El Boletín Pedagógico*, informava els mestres de les qüestions de caire més professional, i al mateix temps publicava una col·lecció de llibres i textos que oferien ajut i coneixement al magisteri en l'afany de canvi pedagògic.

Al mateix temps funcionava a manera de centre de recursos, puix posseïa material didàctic que deixava en préstec als mestres. Feia com a política de motivació social concursos i exposicions on participaven les escoles i els seus alumnes. Organitzà des del dia de la inauguració les colònies escolars i integrà també des d'un

principi els professors i alumnat de la Normal. Francesc Bello hi desenvolupà les seves primeres experiències psicomètriques, i ben prest el nostre museu fou conegut i valorat arreu de l'Estat espanyol. Prest mestres en exercici i estudiants de magisteri o els mateixos mestres matriculats a les escoles d'estiu catalanes prengueren el costum de visitar a l'estiu el nostre Museu, així com les magnífiques escoles que s'anaven inaugurant de cap a cap de l'Illa. Des de Castelló, Alacant, Barcelona, Lleó... arribaven expedicions per tal de conèixer les activitats i l'organització del Museu. Fins i tot Decroly el 1921 feia referència a la institució i a la magnífica tasca que duia a terme l'inspector Capó a l'illa de Mallorca.

En temps de la República el seu sentit innovador va fer que el Museu integràs l'estudi de temes realment capdavanters a qualsevol indret; la psicologia del nin, la psicopatologia infantil... foren temes de seminaris i cursos que impartí el metge Ignasi Valentí i que motivaren la vinguda del catedràtic de Psiquiatria de la Universitat de Barcelona, doctor Mira i López. El coneixement dels tests, de la pedologia, i de tants i tants temes realment nous va continuar fent del Museu l'eina extensiva de la renovació a casa nostra. La sublevació militar del 36 matà totes aquestes experiències i una història de conquesta educativa de més de quaranta anys. De tota manera, el pitjor fou que ens varen segrestar la memòria i també el nostre passat, fins a tal punt, que el que havia d'haver estat un referent continuador i extensiu, il·luminador de la nostra tasca actual, ha passat a ser malauradament un tema de caire històric que serveix gairebé sols per fer articles d'història de l'educació. I ja se sap, quan es fa història es fa quelcom que té a veure amb l'arqueologia, en aquest cas, amb una arqueologia anòmala, esdevinguda massa aviat, i que ha fet del que havia d'haver estat un referent actual per a tots nosaltres una qüestió gairebé erudita, si més

no, pastura de lletraferits i ratolins d'arxius i biblioteques.

BIBLIOGRAFIA

- COLOM, A. J.: «Els inicis de l'Escola Nova a Mallorca», a: *II Jornades d'Història de l'Educació als Països Catalans*. Dept. de Pedagogia. Palma de Mallorca, 1978.
- COLOM, A. J.: *Joan Capó Vallsdepadrines. Un home, uns temps*. Servei de Publicacions, Universitat de les Illes Balears. Palma de Mallorca, 1993.
- OLIVER, J.: *Educació i societat a Mallorca*. Ed. Moll. Palma de Mallorca, 1978.
- OLIVER, J.: *L'bigienisme escolar a Mallorca*. Direcció General de Cultura, Educació i Esports, Govern Balear. Palma de Mallorca, 1992.
- PONT, G.: *Jaume Fornaris i Taltavull, mestre*. Institut de Ciències de l'Educació, Universitat de les Illes Balears. Palma de Mallorca, 1982.
- SUREDA, B. [et al.]: *L'Educació a Mallorca*. Aproximació històrica. Ed. Moll. Palma de Mallorca, 1977.
- Revista *El Magisterio Balear*. Palma de Mallorca, 1900 a 1918.
- Revista *Boletín Pedagógico*. Palma de Mallorca, 1918 a 1924. ♦